

הבנת הנקרא במיקוד לשוני

ד"ר אתי כהן

ד"ר כהן היא מרצה בכירה בתחום הוראת הקריאה והבנת הנקרא במכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי. אסתר שימשה כראש יחידת מחקר במכללה ומשמשת כראש התכנית לחינוך מיוחד. מחקריה הם בתחום הבנת הנקרא, הוראת קריאה והכשרת מורים להוראת תחום האוריינות. אסתר שימשה כיועצת אקדמית למספר תכניות קריאה: תכנית "גמבה", "מפתח הקסם" "קוראים לומדים ונהנים", תכנית "עצמה לכל", תכנית "עת הדעת" ועבדה כעשר שנים בתכנית פ.א.ק.ט (Parents and Children Together) בהוראת שפה וקריאה בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה.

תקציר

בהרצאה זו אציג את הגישה להוראת הבנת הנקרא במיקוד לשוני.

נקודת המוצא של המורה בגישה זו היא בהכוונת התלמידים להתבוננות בתופעות לשוניות בולטות בטקסט ובחקירת הקשר שלהן לתכני הטקסט. גישת המיקוד הלשוני מקורה ב"תורת הפערים" המתקשרת לחקר השתמעויות בטקסט ובעיקר להשתמעויות מגשרות (bridging inferences).

- ארחיב ואדגים על פערים בטקסט ועל הפקת השתמעויות מסוגים שונים.
- אציג את המחקרים העוסקים בהבדלים בין קוראים טובים לקוראים חלשים בהפקת השתמעויות.
- אדגים כיצד ניתן להורות הבנת נקרא מן הלשון אל הטקסט, בטקסט ספרותי ובטקסט מידע.
- אנתח טקסטים על פי גישת המיקוד הלשוני
- אציג תוצאות של מחקר שנעשה בארץ על גישת המיקוד הלשוני.

רעיונות והמלצות לדרכי הוראה

רציונל, שיקולי דעת	דרכי הוראה ופעילויות
השלמת הפערים על ידי הקורא במהלך הטקסט באמצעות זיהוי תופעות ורמזים ולשוניים	
<p>1. סוג אחד של פערים בטקסט נוצר על ידי מערך האזכורים והחזרות על אותה מילה. הכותב יוצר פערים כדי להעביר משמעויות וכדי לגוון וליצור הרחבה של המשמעויות. למשל החלפת הכינויים לדמות מקנה לה בכל פעם מטען רגשי אחר. האזכורים המתחלפים משרתים את התפתחות העלילה. הקורא נדרש להגיב בתהליך הקריאה ולהשלים את הפערים הללו כדי להבין את הנקרא. לא תמיד מערך האזכורים הוא פשוט וגלוי, וזה עלול להקשות על הקורא.</p> <p>2. ידע לשוני הוא הגורם העיקרי המסביר את השונות בין קוראים. בכיתות הגבוהות של בית הספר היסודי והלאה. לאחר שרוב הקוראים משתלטים על הפיענוח, השונות בין הקוראים מוסברת על ידי הבדלים בשישורים לשוניים. גישת המיקוד הלשוני מפנה את תשומת ליבנו לפערים שיוצרים כותבים בטקסט. ההנחה היא שהרמה המרומזת בטקסט דורשת מהקורא תהליך לשוני וקוגניטיבי ברמות שונות ושם טמון מקור הקושי. נקודת המוצא בגישה זו, היא בהכוננת התלמידים להתבוננות בתופעות הלשוניות ובחקירת הקשר של תופעות לשוניות אלה לתכני הטקסט. בגישת המיקוד הלשוני יש כוונה גם להעשיר את הלשון מעבר להוראת טקסט ספציפי.</p>	<p>1. לאחר קריאת טקסט המורה תדון עם תלמידיה על משמעותן של המילים המאזכרות למי או למה הן מתכוונות וכיצד אפשר לדעת זאת. חשוב לעמוד על האזכורים השונים שנבחרו ועל ההבדל ביניהם, ומדוע הכותב בחר להשתמש דווקא באזכור המסוים במקום המסוים. למשל: מתי הדמות נקראת ישיש, מתי סב, מתי זקן ערום ומתי אשמאי זקן.</p> <p>2. יש לכוון את התלמידים להתבונן בתופעות לשוניות העולות בטקסט, להגביר את ערנותם לתופעות הללו ולעמוד על תרומתן של התופעות הלשוניות להבנת הטקסט. מתוך הטקסט תיבחר תופעה לשונית אחת או שתיים אשר באמצעותן אפשר להתבונן וללמוד על הטקסט לדוגמה (ד"ר כהן מדגימה את זה בהרצאתה החל מדקה 18:30)</p> <ul style="list-style-type: none">• התייחסות לשאלות המופיעות בטקסט- מה משמעותן?• התייחסות לשמות תואר. למי הן מתייחסות? מה הן מדגישות?• התייחסות לכינויים חבורים בטקסט. כיצד הם מסייעים לנו בהבנת הטקסט?
הפקת משמעויות בהיבט של התוכן	
<p>3. השתמעויות הן היגדים שאומר לעצמו הכותב על מנת לגשר על פערים בטקסט וליצור את הלכידות הרעיונית של הטקסט. מבחינת התוכן – השתמעויות מוסיפה מידע או מצמצמת את המידע (ע"י יצירת הכללות).</p> <p>4. כאשר הקורא חושב על דוגמה, הוא מבצע דדוקציה – השתמעויות מן הכלל אל הפרט. וההפך: ניתן לבצע השתמעויות אינדוקטיביות, כלומר מהפרט אל הכלל. כאשר הקורא מאגד מספר פרטים יחד הוא יוצר מהם הכללה שאינה מצויה בטקסט.</p>	<p>3. בקריאת טקסט מידע – אפשר לסמן משפטים מכלילים בצבע אחד ומשפטים מפרטים, מדגימים בצבע אחר. בהמשך ייערך דיון במה המידע המפורט המדגים מסייע לקורא להבין את הנקרא. במקרים אחרים לסמן מידע רחב ומפורט ולנסות להכלילו במשפט מכליל.</p> <p>4. כאשר עוסקים בטקסט קצר ועשיר במושגים, חשוב לבקש מהתלמידים להוסיף דוגמאות או להסביר את הנאמר.</p>

רציונל, שיקולי דעת	דרכי הוראה ופעילויות
<p>הטקסטים של ספרי הלימוד הם בעלי דחיות רעיונית גבוהה. הם מאופיינים בפערי ידע. חסרה בהם עודפות שנוצרת ע"י הסברים חוזרים, דוגמאות, פריטים ועוד. שיכולים להפחית את הדחיות הרעיונית של הטקסט.</p> <p>5. קשרים לוגיים מגשרים על פערים בטקסטים. השימוש במילות הקישור מפרש את היחסים הלוגיים ומייתר את מאמצי הקורא להבין את הקשר. העדרן של מילות קישור ידרוש הפקת יחסים אלה על סמך רמזים לשוניים אחרים. מילות הקישור מגדירות את היחסים הלוגיים בטקסט ומכוונות את תהליך הטקט כך:</p> <ul style="list-style-type: none"> • הן מכוונות את כיוון התהליך – אחורה או קדימה. • הן מכוונות ומבחינות בין נתון לחידוש. • מילות הקישור מצביעות על מידת הוודאות של המידע בעקבות ביטויי הסגר. • הן מגדירות את היחס הלוגי בין חלקים בטקסט. 	<p>5. יש לכוון את התלמידים לעמוד על תפקידיהן של מילות הקישור בטקסט. אפשר להציע להם להשמיט את מילות הקישור ולראות האם הטקסט מובן גם בלעדיו. אם כן – לשער מה רצה הכותב לרמוז לנו ע"י השימוש בה. אפשר להציע להם להחליף את מילות הקישור במילות קישור אחרת, כדי לחדד את הדיוק שאותו רצה הכותב להעביר לקוראיו.</p>
<h3>השתמעויות משכללות לעומת השתמעויות מגשרות</h3>	
<p>6. השתמעויות מבחינת מקור המידע – החוקרים מבחינים בין השתמעויות משכללות, המתבססות על ידע קודם או על ניסיון חיים של הקורא, לבין השתמעויות מגשרות, המתבססות על הטקסט.</p> <p>השתמעויות מגשרות מעוגנות בטקסט, הן הכרחיות להבנת הנקרא, ניתן לבסס אותן על רמזים בטקסט והם קושרות בין חלקיו. השתמעויות מגשרות מבוססות על ידע תחבירי ועל התמחות הקורא בשפה.</p> <p>לעומתן, השתמעויות משכללות אינן מבוססות על הטקסט, ולכן קשה להוכיח אותן. השתמעויות אלה תלויות תוכן הרבה יותר, ולפיכך לא עברו התמחות. הן לעתים יוצרות בלבול, יותר מאשר תורמות להבנת הטקסט, ויש להגבילן בתהליך הקריאה.</p>	<p>6. בעבודה סביב טקסט חשוב לעמוד עם התלמידים על השתמעויות מגשרות אשר יש להן בסיס מפורש בטקסט באמצעות זיהוי מילים, משפטים בטקסט המלמדים על ההשתמעויות (הבנת המשמעות המשתמעת).</p> <p>כמו כן, חשוב לעמוד על השתמעויות משכללות אשר אין להם בסיס מפורש בטקסט, הן מבוססות על ידע אישי (פרשנות והיסק).</p> <p>חשוב להרגיל את התלמידים לנמק תמיד את תשובותיהם ולעגן אותן בטקסט.</p>
<h3>השתמעויות גלובליות לעומת השתמעויות לוקאליות</h3>	

רציונל, שיקולי דעת	דרכי הוראה ופעילויות
<p>7. השתמעויות יכולות להיות מבוססות על קשר מקומי בין עניינים קרובים בטקסט, או על קשר רחב יותר, בין עניינים שונים, מרוחקים, במקומות שונים בטקסט.. הבחנה זו היא הבחנה של היקף המידע שמשמש את הקורא בהפקת ההשתמעות. השתמעות לוקאלית היא על בסיס מידע מצומצם מהטקסט, היא נחוצה להבנת הפרטים וקושרת בין עניינים קרובים. השתמעות גלובאלית מקיפה מידע ממקומות שונים, ולכן יש לה בסיס רחב יותר בטקסט וקשה יותר להפיק אותה, אך היא חשובה מאד להפקת רעיונות מרכזיים או לכתיבת תמצית מהטקסט.</p>	<p>7. בעבודה עם תלמידים על טקסט, חשוב לכוון אותם לאיתור מידע מקומי, המרומז במקומות קרובים בטקסט, על מנת להבין פרטים מהטקסט. (באמצעות שאלות של איתור מידע) עם זאת, חשוב לכוון את התלמידים לקשור בין פרטי מידע רבים, קרובים ורחוקים בטקסט (באמצעות שאלות של ארגון מידע) על מנת להבין את הרעיון המרכזי ובכיתות הגבוהות - כדי. לכתוב תמצית מהטקסט.</p>